

V I N T A G E

Grigore Procopiu se naște la 2 decembrie 1859 în familia numeroasă a unui institutor din Câmpulung Muscel. După ce absolvă cursurile Facultății de Drept din București, optează pentru o scurtă carieră în magistratură. Ajuns la Râmnicu Vâlcea, decide să intre în avocatură. Se căsătorește, în 1887, cu Elena Cristescu, cu care va avea șase copii (trei băieți și trei fete). Treptat, devine o importantă figură a orașului, ajungând nu doar decan al Baroului Vâlcea, ci și primar al localității (între martie și decembrie 1907). Intrat în viața politică, rămâne fidel ideilor liberale. Câștigă câteva mandate de deputat și de senator din partea PNL. În timpul Marelui Război, decide să-și urmeze colegii parlamentari nu doar în refugiul de la Iași, ci și în cel de la Odessa și Herson. Impresiile despre această perioadă au fost adunate în volumul *Parlamentul în pribegie*, publicat în ediție princeps imediat după război. În ultimii ani ai vieții va renunța la cariera politică, fiind numit în componența nou-creatului Consiliu Legislativ, organism instituit prin Constituția din 1923 și care a contribuit la unificarea legislației pe teritoriul României Mari. Se stinge din viață la 13 octombrie 1930, la București; este înmormântat în cimitirul Sf. Ioan din Râmnicu Vâlcea.

Daniel Cain (n. 1972) este cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. A studiat la București și la Sofia; este doctor în istorie cu o teză despre relațiile diplomatice româno-bulgare la începutul secolului XX. Cadru didactic asociat la Universitatea din București, unde ține un curs de istorie a Balcanilor (secolele XIX–XXI). Autor și editor al unor volume și studii despre realitățile din spațiul sud-est european de la începutul secolului trecut. În ultimii ani, preocupările sale sunt legate de studierea societății românești în preajma Marelui Război.

GRIGORE PROCOPIU

PARLAMENTUL
ÎN PRIBEGIE

1916-1918
AMINTIRI, NOTE ȘI IMPRESII

Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de
DANIEL CAIN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Cristina Jelescu, Cristian Negoită
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

© HUMANITAS, 2018, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Procopiu Grigore

Parlamentul în pibegie: 1916-1918: amintiri, note și impresii /

Grigore Procopiu; ed. îngrijită, studiu introd. și note de Daniel Cain. –

București: Humanitas, 2018

ISBN 978-973-50-5828-9

I. Cain, Daniel (ed.; pref.; note)

821.135.1

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum de amintiri al senatorului Grigore Procopiu, apărut în ediție princeps imediat după război, face parte din seria de recuperări istorice prin care Editura Humanitas marchează împlinirea unui secol de la evenimentele deopotrivă devastatoare și fondatoare din anii 1914–1919. Printre manuscrisele inedite aduse până acum în atenția publicului se numără cele trei volume din *Jurnalul de război* al reginei Maria (apărute în 2014–2015), o selecție substanțială din traducerea inedită a *Jurnalului de război* ținut de căpitanul Marcel Fontaine ca membru al Misiunii Militare Franceze în România (2016), precum și un volum cu totul singular, *Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război (1908–1918)*, al lui Nicolae S. Șucu (2017). Dintre recuperări, Editura Humanitas le-a propus cititorilor *Memoriile de război* ale lui G. Topîrceanu (2014), două volume de selecții din *Jurnalul din vremea ocupației*, de Vasile Th. Cancicov (2015–2016), precum și *Însemnările unui diplomat de altădată: În România, 1916–1920* ale Contelui de Saint-Aulaire (2016).

Senatorul Grigore Procopiu descrie în memoriile sale episodul mai puțin cunoscut al refugiului demnitarilor români din București la Iași, apoi la Odessa și Herson. Ceea ce în jurnalul de război al reginei Maria e redat ca o peripeție aproape mitică, într-un fel de puzzle incomplet, își găsește în cartea lui Procopiu piesele lipsă prin mărturia nemijlocită a unuia dintre membrii parlamentului pribeag.

În editarea acestui volum, am păstrat subtitlurile din text așa cum au fost ele formulate de autor; am păstrat de asemenea scrierea lui C.G. Dissescu, cu care se deschidea și ediția princeps a acestei cărți. Am actualizat grafia și punctuația în acord cu normele în vigoare; am păstrat ca atare formele lexicale care marchează o pronunție specifică

sau o opțiune a autorului justificată de etimologie (arhaisme, regionalisme, împrumuturile lexicale neologice la data scrierii), precum și formele gramaticale. Greșelile de tipar evidente au fost corectate tacit; au fost păstrate însă neconcordanțele sintactice ale autorului. Scrierea cu inițiale majuscule a unor termeni urmează și ea normele actuale, mai puțin acolo unde marchează o opțiune asumată de autor. Numele românești sau străine de persoane și locuri au fost preluate și ele în grafia, fie și inconsecventă, a autorului, dar în notele editorului ele apar în forma consacrată în lucrările de specialitate. Însemnările autorului poartă datele din calendarul iulian (pe stil vechi), aflat atunci în vigoare (de exemplu, ziua de 23 noiembrie pe stil vechi este 6 decembrie după calendarul gregorian).

Iconografia și legendele au fost adăugate în redacția prezentei ediții și urmăresc ilustrarea locurilor, evenimentelor și personajelor pe care le-a cunoscut nemijlocit Grigore Procopiu.

Mulțumirile editurii și ale îngrijitorului ediției pentru ajutorul acordat în documentarea iconografică a acestui volum se îndreaptă în mod special către personalul Serviciului Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.

PARLAMENTUL ÎN PRIBEGIE

(1916–1918)

Amintiri, note și impresii

Cu o scrisoare de C.G. Dissescu,
profesor universitar

Abia trecut de 40 de ani, Grigore Procopiu devine parlamentar. Fotografia ilustrează fișa sa biografică apărută în lucrarea lui George D. Nicolescu Parlamentul român publicată la București în 1903. Din acest volum aflăm că a făcut studiile liceale și universitare în țară, că este licențiat în drept și că a fost magistrat și primar al orașului Râmnicu Vâlcea.

Iubite amice,

Am citit cu interes mișcător paginile amintirilor din pribegie. Te felicit călduros pentru hotărârea ce ai putut lua, de a da publicității evenimente însemnate, necunoscute încă, din istoria răzbelului pentru România mare și a pribegiei noastre. Am și eu carnetul pribegiei mele, cu multe însemnări¹. Nu m-am putut încă hotărî a le publica, nefiind în măsură de a face verificări de precizie a izvoarelor informative. Ne lipsesc încă, nu știu pentru cât timp, documentele privitoare la epoca de neutralitate expectantă și de preparare a războiului.

O primă chestie căreia viitorul îi va da un răspuns hotărâtor este alegerea momentului pentru intrarea noastră în acțiune.

Ne reamintești de o convorbire ce ai avut cu primul-ministru, în toamna anului 1916, după dezastrul de la Turtucaia. I-ai spus atunci sub imperiul îngrozirii ce ne coprinsese: „*poate că ar fi fost mai bine să mai așteptăm*“.

Eu, din contră, cred acum, ca și atunci, că ar fi fost mai bine să intrăm în acțiune încă din iarna anului 1914, cum am cerut în ziua de 13 decembrie 1914², în Senat, și mai târziu. E greu

¹) Nu am putut documenta existența unor asemenea însemnări. Cel mai probabil, carnetul cu pricina a fost pierdut după decesul autorului. ²) În ședința Senatului din 13 decembrie 1914, conservator-democratul Dissescu a avut o intervenție parlamentară pe tema politicii externe a guvernului liberal, profitând de prezența în sală a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu.

a spune ce s-ar fi întâmplat dacă cutare eveniment s-ar fi întâmplat. Istorie critică contimporană, cu precizie și siguranță, nu puteam face. Cert este că, ce s-a făcut, bine s-a făcut. Faptele și rezultatele sunt cele mai sigure elemente de judecată, de stabilirea meritului și demeritului.

Zisei „dezastrul de la Turtucaia“, te-ai întrebat cari sunt cauzele lui? S-a spus multe. S-a acuzat guvernul din 1916 că și-ar fi făcut iluziuni asupra atitudinii Bulgariei. Acuzație nedreaptă, inspirată de patima politiciii militante. Principala cauză a fost trădarea rusească, care ne-a surprins și peste Dunăre, și în Transilvania, unde armatele noastre au intrat cu un admirabil spirit de eroism și tactică militară. Succesul însă a fost atunci de scurtă durată, pentru că rușii n-au venit la întâlnirea fixată în anume zi și loc. Cu ce durere mi-aduc aminte de regimentele numeroase rusești, cari soseau în Moldova de sus, cu scopul numai de a simula că sunt gata la luptă. Luptele le dedeau însă prin satele noastre, pentru predăciuni.

Un alt fapt istoric, rămas până acum necercetat în discuțiile parlamentare, este evacuarea parlamentului. Știu și eu că acest fapt ne-a fost impus ca o necesitate de stat. Plecarea parlamentului, după mine, trebuia să aibă loc și ca măsură preventivă, pentru a împiedica posibilitatea unei politici tranzacționale cu inamicul năvălitor. Nu acuz de lipsă de patriotism pe cei ce nu împărtășeau sentimentele noastre. Cert este însă că ei n-aveau „credința“ noastră în chipul cum se vor desfășura evoluțiile, peripețiile răzbelului; n-aveau încrederea noastră în puterile de rezistență, în energiile românilor. Aceasta fiind starea sufletească a mulțora din oamenii politici cari rămâneau în teritoriul ocupat, erau posibile concesiuni de stat și descurajarea celor rămași. Cu alte cuvinte, trebuia înlăturat defetismul.

Personal, sub nici un cuvânt, noi, întemeietorii acțiunii naționale și promotorii răzbelului, nu puteam rămâne în

teritoriul ocupat. Ne expuneam fără nici un folos la internări, la expatrieri forțate și la condamnări penale.

Mă întreb la ce bun era să stau cu nemții? Ce bine nu găseam în sălile bibliotecilor din Stockholm, Copenhaga și Paris!¹⁾

Cititorul notelor tale din pribegie va găsi două fapte politice, unul de guvernament și altul de ordine legislativă constituțională. Amândouă aceste fapte au dat loc la agitații de politică militantă.

Guvernul refugiat la Iași, guvern omogen, a fost înlocuit cu un guvern de colaborare. Pentru ce motive? „În culisele parlamentului și chiar în discuțiile parlamentare se șopteau cuvintele de șantaj politic, pentru intrarea în guvern a doi tachiști“, zici D-ta. Motive de secret profesional al politicii de partid mă împiedică de a raporta acum, aci, ce s-a discutat la convenirea politică de la casa Greceanu. În concluzie, pot afirma că comitetul partidului condus de fostul ministru de externe (Take Ionescu) din guvernul altui șef, al altui partid, pe motive de ordin național, politic și *personal*, au decis colaborarea.

Vorbind de revizuirea constituțională din 1917 de la Iași, dezaprobi metoda introducerii în constituție a unor dispozițiuni cari ar fi trebuit să fie lăsate în sfera de activitate a legiuitorului ordinar. Aceasta este și părerea mea, căci, cum foarte bine spui, nu trebuie ca, prin legiuirile constituționale, să stânjinim deplina libertate de acțiune legislativă a generațiilor viitoare.

Redactarea textului așa revizuit a dat naștere la atâtea controverse în aplicare.

Îți mulțumesc de a fi reamintit faptul că eu, pentru a împiedica greva senatorială ce se încerca, cu privire la calculul

¹⁾ Aceste trei capitale au fost destinația multor intelectuali și oameni politici români care au preferat să se refugieze în timpul Marelui Război.

quorumului cerut la votare, în scop de a împiedica revizuirea Constituției (exproprierea și votul universal), am propus soluția d-a nu se socoti, în calculul celor două treimi, senatorii rămași în teritoriul ocupat.

Dă-mi voie însă să-ți spun că ești în eroare când vezi o deosebire de motivare între noi; eroarea se datorează faptului că, probabil, n-ai citit memoriul ce am dat senatorilor în această chestiune.

Sunt sigur, iubite amice și coleg, că opinia publică îți va fi recunoscătoare că ai ridicat vălul ce acoperea însemnate evenimente trăite, între viață și moarte, în pribegia din Moldova și Rusia.

Cu prietenească strângere de mână

C.G. Dissescu¹

1922 martie

Prima și ultima pagină din scrisoarea olografă a lui Constantin G. Dissescu către Grigore Procopiu.

¹) Constantin G. Dissescu (1854–1932), avocat, om politic și profesor de drept constituțional și administrativ, a fost ministru în mai multe guvernări conservatoare. În 1908, îl urmează pe Take Ionescu în nou-înființatul Partid Conservator Democrat. După dispariția acestuia va trece la liberali, fiind raportor al Constituției României din 1923.

Produtarea laștelui așa revizuit, a dat naștere la
atarea controversă în aplicare!

Funcționarii ~~pești~~ ^{ca} reamintite ~~faștelui~~,
că cu puțin a împiedica gravă senatoriilor
ce se încerca - cu ~~modul~~ ^{plina} calculului ~~quidam~~
~~pești~~ ^{urât la votare} ~~pești~~ - în scop de a împiedica revizuirea
constituției (expresivă și votul uni-
versal), am propus soluția de a nu se ține
la calculul celor două treimi, senatorii
demasi în teritoriul ocupat.

Dăni voi miși în "li Apun" ca este în
erora când vedeți un deosebire de motiva
într-un ~~memor~~ ^{memor} și detoriți faștelui
ce se vede că n'ai citit memoriul
ce am dat senatorilor în aceste chestiuni.

Sunt sigur, în bite amine și coly și opinii
habla "li no și reamintite ca ai vădit
vâlnul ce acopera însemnat evenimentele
a trairi între viață și moarte în Protopia
din Moldova și Rîștie -

Ca prototipul strigă domâni.

1922. Martie 14
Nouă Vîlcii

Edișescu

CUVÂNT ÎNAINTE

Puțini cunosc împrejurările reale cari au provocat refugierea parlamentarilor români de la Iași în Rusia, la Herson și la Odessa.

Tocmai pentru că puțini le cunosc, mulți sunt acei cari s-au pronunțat cu o nedreaptă judecată asupra acestui eveniment, înfățișându-l ca o fugă, ca o goană după confort și siguranța lor personală.

Între cei ce au nedreptățit astfel pe parlamentarii români refugiați, sunt foarte mulți, cei mai mulți chiar, de bună-credință, cari n-au putut judeca decât după aparențe și după amplificările bârfitoare date acestor aparențe de către cei de rea-credință, cu scop de a-i induce în eroare, pentru a lovi în adversari.

Pentru acești mulți de bună-credință, amintirile, notele și impresiile de față vor servi ca document informativ; ele vor schimba, probabil, părerile lor asupra acestui important eveniment politic, care constituie *evacuarea*, nu refugiul parlamentarilor români în Rusia.

Autenticitatea informațiilor ce dau cu privire la împrejurările în care s-a produs această evacuare este garantată prin faptul că izvoarele lor sunt personal și direct obținute, iar nu mijlocit.

Mai doresc o lămurire:

Când am fost făcut prizonier de bolșevici în Odessa, mi s-a confiscat toate hârtiile, între cari se găseau și aceste note,

CUPRINS

<i>Un senator în vremuri de război</i> (studiu introductiv de Daniel Cain)	5
<i>Notă asupra ediției</i>	69

PARLAMENTUL ÎN PRIBEGIE

<i>Scrisoare</i> de C.G. Dissescu	73
Cuvânt înainte	79
<i>Spre calvarul pribegiei</i>	
În urma dezastrului de la Turtucaia	83
Râmnicu Vâlcea	86
La București	88
În drum spre Moldova	91
<i>În Moldova</i>	
Atmosferă parlamentară la Iași	96
Guvern de colaborare	101
Zvonuri de evacuare	104
La primul-ministru	105
<i>Evacuarea</i>	
Plecarea în Rusia	110
La Odessa	114
Semne prevestitoare	116
La Herson	118
Revoluția	124
Spre Iași	130
La Iași	132
Reforma constituțională în Parlament	139

În Rusia din nou	157
În apropierea sesiunii ordinare a Parlamentului	166
Herson – Odessa	171
Plecarea din Herson	173
Pe mare, spre Odessa	175
În portul Odesei	177
Luptele pe stradă	183
Arestările și perchizițiile	187
Racovsky	200
La sanatoriu. Arestarea mea	204
Noi arestări	207
Pe vaporul <i>Traian</i>	210
Racovsky pe vaporul <i>Traian</i>	214
Bandiții se demască. Lovitura din port	218
În drum spre Crimeea	223
Colonelul canadian Boyle	225
În pușcărie la Theodosia	229
Plecarea din Theodosia la Sevastopol	236
La Sevastopol	240
Noul guvern român	246
În drum spre Sulina	248
Furtuna	249
La Sulina	251
Spre Galați	254
Tecuci–Nicorești	257
La Iași	259
La întrunirea de la d-l G. Mârzescu	261